

Беляєва Марія Сергіївна

студентка групи КОБ-1-12-4.0д, 4 курс, напрям підготовки «Корекційна освіта(логопедія)»
masheeeenka@ukr.net

Науковий керівник

Таран Оксана Петрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
op.taran@kubg.edu.ua

**СПЕЦИФІКА СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В РІЗНИХ ТИПАХ ГРУП ДОШКІЛЬНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку сюжетно-рольової гри дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами, а саме дітей із загальним недорозвитком мовлення та дітей із порушенням інтелектуального розвитку. Представлено етапи моделювання ігрової діяльності та визначено результати стану сформованості сюжетно-рольової гри та особливостей реагування на новий стимульний матеріал (предмети-замінники) у дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами в логопедичній та інклюзивній групах дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: діти із загальним недорозвитком мовлення; діти старшого дошкільного віку; ігрова діяльність; інклюзивна група; особливі освітні потреби; спеціальна група; синдром Дауна; сюжетно-рольова гра.

Актуальність дослідження. Нині актуальною є проблема формування здатності дітей з особливими освітніми потребами до розгорнутої сюжетно-рольової гри, оскільки вона у них відстає у своєму розвитку. Відомо, що сюжетно-рольова гра є провідною діяльністю дітей старшого дошкільного, сприяє формуванню психічних новоутворень і загальному розвитку. Отже, важливо визначити освітнє середовище, яке буде більш сприятливим для розвитку сюжетно-рольової гри дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх публікацій. Методологічною основою нашого дослідження є: сучасні дослідження в галузі спеціальної педагогіки та психології про значущість дошкільного віку у формуванні особистості дитини та задоволення її соціогенних потреб як умови інтелектуального розвитку й успішного включення в суспільство (Г. В. Беленька, С. Є. Кулачківська, К. В. Луцько О. В. Мартинчук та ін.); філософські і соціокультурні засади

інклюзивної освіти (В. І. Бондар, А. А. Колупаєва, М. М. Малофеев, С. П. Миронова, В. П. Синьов та ін.); теорії ігрової діяльності (Л. В. Артемова, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Н. В. Кудикіна, О. М. Леонтьєв, О. П. Усова та ін.).

У дошкільному віці виникають своєрідні потреби, спонукання, які дуже важливі для розвитку дитини і безпосередньо призводять до гри. Дитина в цьому віці усвідомлює свої стосунки з дорослими, вона на них афективно реагує і узагальнює ці афективні реакції. Дитина грає, не усвідомлюючи мотивів ігрової діяльності, що істотно відрізняє гру від праці та інших видів діяльності [2, с. 59].

Ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості [3, с. 162].

Сюжетно-рольова гра – це відтворення дітьми дій дорослих і стосунків між ними. Це образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування дітьми. Структурними компонентами сюжетно-рольової гри є роль, сюжет, зміст, правила, ігрові дії, рольові й реальні стосунки, ігрові предмети і предмети-замінники [7].

Організація життя дітей дошкільного віку у формі ігор спирається на всезростаючу здатність дитини самостійного створення гри, коли задум і його втілення належать дитині, дитячому колективу. Ця здатність різко відрізняє ігри дитини дошкільного віку від ігор дітей раннього віку і є підставою для того, щоб розвивати форми самостійної гри в дошкільному віці [9, с. 62].

Діти з інтелектуальною недостатністю, зокрема діти із синдромом Дауна, не можуть самі навчитися грати, скільки б іграшок у них не було. Спілкування з однолітками виявляється недостатньо для того, щоб цьому навчитися. [1, с. 105].

Дошкільники з порушенням інтелекту довго не виявляють потреби у грі. Будучи включеними в гру, вони тривалий час не виявляють інтересу до її

процесу та іграшок, діють байдуже, пасивно підкоряючись вимогам дорослого. Потреба в грі виникає лише під впливом навчання, що особливо яскраво проявляється на 7-8 році життя, коли більшість дітей самі затівають ігри, охоче включаються в ігри, запропоновані однолітками чи дорослими. У цьому віці у деяких дітей з'являється вибірковий інтерес до іграшок, з'являються улюблені іграшки. Однак у багатьох дітей із порушеннями інтелекту цей інтерес є недиференційованим та не стійким. Випадкові подразники відволікають їх увагу від гри і призводять до її руйнування [6, с.7].

У процесі навчання діти оволодівають різноманітними ігровими діями і різними варіантами їх ланцюжків, що необхідно для розгортання сюжетно-рольових ігор. Послідовне виконання декількох дій є досить складним, тому тривалий час вони допускають порушення порядку дій у ланцюжку [11, с. 7].

Психологічні дослідження гри дітей з тяжкими порушеннями мовлення 4-5 років, проведені О. Н. Усановою, свідчать, що в іграх найчастіше спостерігається ситуаційне маніпулювання іграшками і предметами; у самостійній грі дошкільник майже не застосовує предметів у ігровому розумінні [5].

Зміст гри найчастіше є відображенням відомих способів дії з предметами або ознайомлення із властивостями іграшок. Конкретного задуму в процесі гри з лялькою або іншими іграшками немає. Діти не добирають потрібних для того чи того сюжету іграшок. Гра з сюжетними іграшками зазвичай має процесуальний характер, наприклад, діти возять по кімнаті машинки, одягають та роздягають ляльку, возять коляску (з лялькою або без неї) та ін. Ігри дітей з іграшками логічно не пов'язані (дитина ставить на іграшкову плиту каструльку, однак немає дій, які б свідчили про приготування обіду або годування ляльки) [5].

Діти старшого дошкільного віку з порушенням мовлення, порівняно з ровесниками з нормальним розвитком, довше затримуються на предметних діях, а рольові ігри засвоюють значно повільніше і недостатньо продуктивно. Їх

рольові ігри досить одноманітні за змістом і недостатньо розгорнуті за сюжетом. Якщо дитина починає гратися зі своїми ровесниками, то у процесі розгортання сюжету швидко «зісковзує» з відведеної їй ролі, порушуючи тим самим правила, отже, і саму гру, тому діти її або не беруть у гру, або дають їй другорядні ролі [5].

Дошкільнята з особливими освітніми потребами схильні до використання іграшок, які є копією реальних предметів навколишньої дійсності. Функція заміщення спонтанно у них не формується. Дітей необхідно вчити використовувати різні предмети в інших функціях і застосовувати їх в іграх (кубик – мило, стіл, стілець тощо, стілець – мотоцикл, конячка тощо). Невміння цих дітей використовувати предмети-замінники, таким чином, впливає не тільки з особливостей їх пізнавальної діяльності і, зокрема, конкретності мислення, недорозвинення уяви, але також з того, що в процесі навчання гри ці предмети застосовувалися недостатньо [6, с. 10].

Отже, здійснивши теоретичний аналіз літературних джерел з заявленої проблеми ми можемо дійти висновку, що сюжетно-рольова гра дітей з порушеннями психофізичного розвитку відстає від свого розвитку. Це спонукало нас до емпіричного дослідження стану сформованості сюжетно-рольової гри в умовах різного освітнього середовища.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Метою нашого дослідження є виявлення стану сформованості сюжетно-рольової гри у дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами з застосуванням нових предметів-замінників для гри в різних типах груп дошкільного навчального закладу: спеціальній та інклюзивній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось у дошкільному навчальному закладі № 138 комбінованого типу м. Києва. В експерименті взяли участь діти старшого дошкільного віку (5-6 років), що склали три вибірки: 1) спеціальна група для дітей із ЗНМ (8 осіб);

2) інклюзивна група – діти із типовим розвитком (7 осіб) та одна дитина з синдромом Дауна; 3) група загального розвитку (8 осіб).

Мета дослідження полягала у визначенні стану сформованості сюжетно-рольової гри у дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами у спеціальній групі для дітей із загальним недорозвитком мовлення ЗНМ та інклюзивній групі дошкільного навчального закладу.

Основним завданням дослідження було визначення стану сформованості сюжетно-рольової гри дітей старшого дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку в умовах різного освітнього середовища.

Наше дослідження здійснено на основі спостереження ігрової діяльності з використанням стимульного матеріалу – предметів-замінників, а саме: клубки ниток, горіхи, хустинки, вата, прищепки, гудзики та листя, що зазвичай не використовуються як ігровий матеріал.

Етапами моделювання ігрової діяльності були: 1) спостереження за спонтанною ігровою діяльністю дітей із додаванням предметів-замінників без акцентування на них уваги; 2) спостереження за спонтанною ігровою діяльністю дітей із додаванням предметів-замінників з привертанням уваги дітей до них; 3) спостереження за спонтанною ігровою діяльністю дітей спочатку без додавання предметів-замінників, потім – непомітне додавання предметів-замінників.

На основі вивчення літератури з досліджуваної проблеми [6; 8], ми запропонували декілька критеріїв оцінювання стану сформованості сюжетно-рольової гри (розподіл ролей, основний зміст гри, ігрові дії, стійкість інтересу, використання рольового мовлення, виконання правил, досягнення результатів гри) та критеріїв оцінювання реагування дітей на стимульний матеріал (предмети-замінники), за якими здійснювалося дослідження (активність використання, характер використання, міра інтересу) та виділили рівні розвитку ігрової діяльності, які співвідносяться з 4-ма рівнями, запропонованими Д. Б. Ельконіним [4, с. 157-158]:

Перший рівень розвитку гри. Центральним змістом гри є, головним чином, дії з певними предметами, які спрямовані на співучасника гри. Ролі фактично є, але вони визначаються характером дій, а не визначають саму дію. Дії одноманітні і складаються з ряду повторюваних операцій (наприклад, годування при переході від однієї страви до іншого).

Другий рівень розвитку гри. Основним змістом гри, як і на попередньому рівні, є дія з предметом. Але на перший план висувається відповідність ігрової дії реальній дії. Ролі називаються дітьми. Намічається поділ функцій. Логіка дій визначається життєвою послідовністю, тобто послідовністю в реальній дійсності.

Третій рівень розвитку гри. Основним змістом гри стає виконання ролі і дій, які з неї випливають, і серед яких починають виділятися спеціальні дії, що передають характер відносин до інших учасників гри. Ролі чітко окреслені і виділені. Діти називають свої ролі до початку гри. Логіка і характер дій визначаються взятою на себе роллю. З'являється специфічне рольове мовлення. Виокремлюються правила поведінки, яким діти підпорядковують свої дії.

Четвертий рівень розвитку гри. Основним змістом гри стає виконання дій, пов'язаних зі ставленням до інших людей, ролі яких виконують інші діти. Ролі чітко окреслені і виділені. Протягом всієї гри дитина ясно веде одну лінію поведінки. Мовлення носить явно рольовий характер, який визначається і роллю мовця і роллю того, до кого воно звернене. Дії розгортаються в чіткій послідовності, суворо відтворюють реальну логіку. Ясно виділені правила, до яких прямує дитина, з посиланнями на реальне життя та правила, які в ньому існують.

Після дослідження особливостей реагування дітей на новий стимульний матеріал (предмети-замінники) ми виявили, що реакція дітей із типовим розвитком на новий стимульний матеріал сформована на досить високому рівні. Проте діти майже не використовували запропоновані предмети-замінники для урізноманітнення своєї сюжетно-рольової гри.

Діти із ЗНМ або майже не реагували на новий стимульний матеріал або їх інтерес був мимовільний. І тому реакції дітей на новий стимульний матеріал сформовані на середньому рівні.

У дитини із синдромом Дауна в інклюзивній групі реакції на новий стимульний матеріал сформовані на середньому рівні. Дитина переглянула усі предмети і виконувала певні дії з ними (розмотувала клубки, обв'язувалася хустинками). Узагальнені результати по кожній групі можна побачити на діаграмі (див. рис. 1).

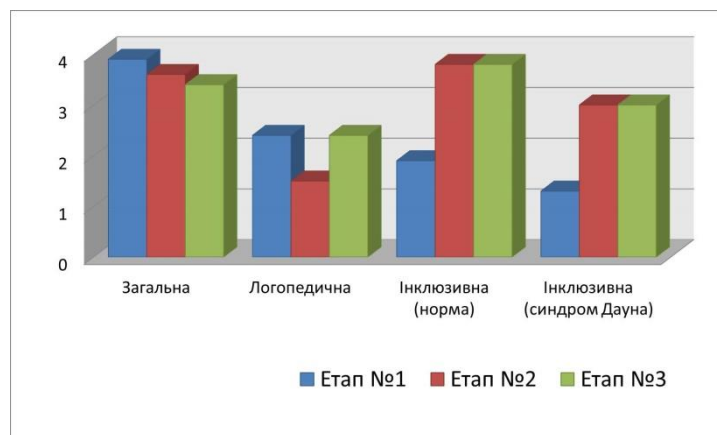

Рис.1. Розподіл дітей за рівнем реагування на новий стимульний матеріал (предмети-замінники)

Результати дослідження стану сформованості сюжетно-рольової гри показали, що сюжетно-рольова гра у дітей із типовим розвитком у групі загального розвитку сформована на низькому і високому рівнях, і найвищий результат був на третьому етапі. З цього ми можемо зробити висновок, що низькі показники на попередніх двох етапах обумовлені введенням нових предметів, які зазвичай не використовувалися для гри і тому це привнесло певні зміни у звичне ігрове життя дітей.

Сюжетно-рольова гра у дітей із загальним недорозвитком мовлення у логопедичній групі сформована переважно на високому та середньому рівнях. У дітей із загальним недорозвитком мовлення сформована сюжетно-рольова гра, але вони звикли грати у звичні сюжети та ролі й зрідка придумують нові ролі і використовують нові предмети для них.

У дитини з синдромом Дауна сюжетно-рольова гра сформована на межі середнього та низького. Варто зазначити, що такі критерії, як ігрові дії, основний зміст гри та розподіл ролей, мають середній рівень прояву, а стійкість інтересу – достатній рівень прояву. Це зумовлено саме залученням її до спільної гри з дітьми з типовим розвитком. Узагальнені результати по кожній групі можна побачити на діаграмі (див. рис. 2)

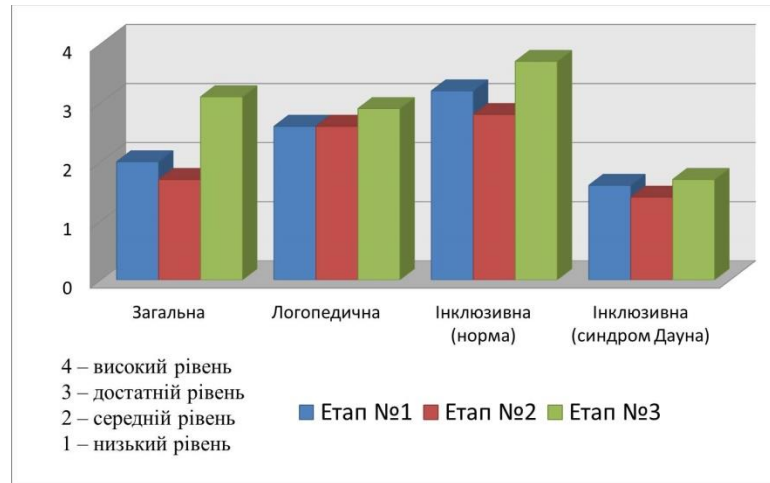

Рис.2. Розподіл ролей за Рівнем сформованості сюжетно-рольової гри у різних типах груп дошкільного навчального закладу

Результати в експертному дослідженні дещо вищі, ніж під час нашого дослідження. Це свідчить про те, що, вихователі краще знають дітей і аналізують у них сформованість сюжетно-рольової гри цілісно. Зазначимо, що результати експертної оцінки виявили, що сюжетно-рольова гра у дитини з синдромом Дауна сформована переважно на низькому рівні, однак наявні середні показники стосовно критеріїв основного змісту гри та ігрових дій та достатній рівень прояву стійкості інтересу, які відповідають результатам нашого спостереження. Узагальнені результати спостереження та експертного оцінювання сюжетно-рольової гри дітей вихователями можна побачити на діаграмі (див. рис. 3).

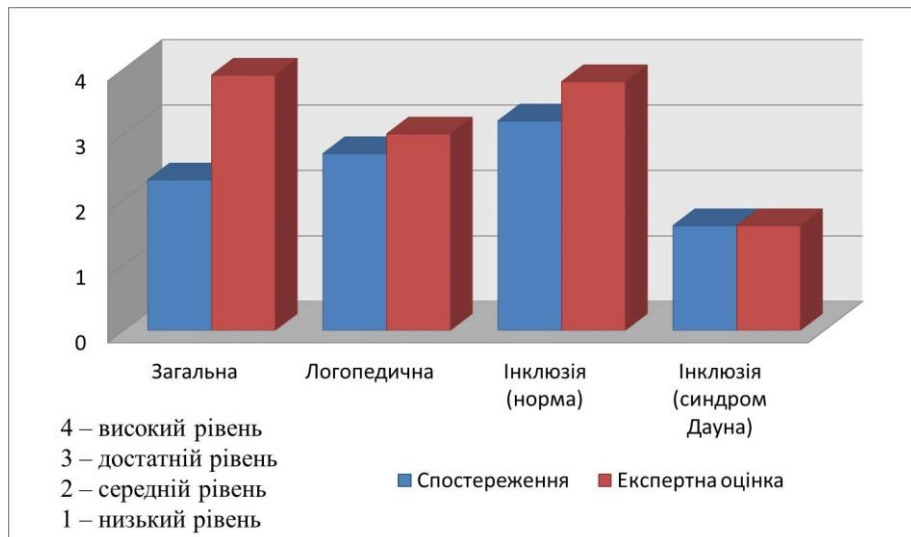

Рис.3. Розподіл дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами за рівнем сформованості сюжетно-рольової гри (спостереження та експертна оцінка)

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. За результатами дослідження, ми дійшли висновку, що у дітей з особливими освітніми потребами сюжетно-рольова гра відстає у своєму розвитку. Так, у дітей із загальним недорозвитком мовлення спостерігається тенденція до затримки розвитку сюжетно-рольової гри, а у дитини з синдромом Дауна в інклюзивній групі вона взагалі несформована. Проте, у неї достатньо розвинений інтерес до нового стимульного матеріалу, чого не спостерігається у дітей із порушеннями мовлення. Це свідчить про те, що спільне інклюзивне середовище дітей із типовим розвитком та дітей з особливими освітніми потребами позитивно впливає на формування у них інтересу до нового стимульного матеріалу та розвиток сюжетно-рольової гри, тобто це середовище є значним поштовхом для кращої соціалізації дитини в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырева Л. А. Формирование игровой деятельности у детей с синдромом Дауна / Л. А. Болдырева, С. В. Вальцев // Проблемы современной науки и образования. – №8. – М.: Проблемы науки, 2015. – С.104-107.
2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка /Психология развития // Л. С. Выготский. – СПб.: Питер, 2001. – С.56-79.
3. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / [наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець] – К.: Київський ун-т ім. Б-Грінченка, 2012. - 492 с.
4. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин/ – М.: Педагогика, 1976. – 304с.

5. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак – К.: Знання, 2010. – 293 с.
6. Обучение сюжетно-ролевой игре дошкольников с проблемами в интеллектуальном развитии: учеб.-метод. пособие / [под ред. Л.Б. Баряевой, А.П. Зарин, Н.Д. Соколовой]. – СПб: ЛОИУУ, 1996. – 95 с.
7. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. - К. : Академвидав, 2008. – 431 с.
8. Психология детства. Практикум. Тесты, методики для психологов, педагогов, родителей / [под ред. члена-корреспондента РАО А.А. Реана] – СПб.: «Прайм-ЕВРО-ЗНАК», 2003. – 244 с.
9. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей / А. П. Усова; [под ред. А. В. Запорожца]. – М., «Просвещение», 1976. – 96 с.

Беляева Мария Сергеевна

Студентка группы КОб-1-12-4.0д, 4 курс, направлена подготовки «Коррекционное образование (логопедия)»,

masheeeenka@ukr.net

Научный руководитель

Таран Оксана Петровна

кандидат психологических наук, доцент кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко,

op.taran@kubg.edu.ua

СПЕЦИФИКА СОСТОЯНИЯ СФОРМИРОВАННОСТИ СЮЖЕТНО-РОЛЕВОЙ ИГРЫ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В РАЗЛИЧНЫХ ТИПАХ ГРУПП ДОШКОЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация. В статье осуществлен теоретический анализ психолого-педагогической литературы по проблеме развития сюжетно-ролевой игры детей старшего дошкольного возраста с особыми образовательными потребностями, а именно детей с общим недоразвитием речи и детей с нарушением интеллектуального развития. Представлены этапы моделирования игровой деятельности и определены результаты состояния сформированности сюжетно-ролевой игры и особенностей реагирования на новый стимульный материал (предметы-заменители) у детей старшего дошкольного возраста с особыми образовательными потребностями в логопедической и инклюзивной группах дошкольного учебного заведения.

Ключевые слова: дети с общим недоразвитием речи; дети старшего дошкольного возраста; игровая деятельность; инклюзивная группа; особые образовательные потребности; специальная группа; синдром Дауна; сюжетно-ролевая игра.

Maria C. Bieliaieva

student of KOb-1-12-4.0d group, specialty of «Correctional education (speech therapy)»

masheeeenka@ukr.net

Scientific adviser

Oksana P. Taran

© М. Беляева, О. Таран

PhD. in psehology, Assistant Professor of Special Psychology, Correction and Inclusive Education of Department Institute of Human Sciences Borys Grinchenko Kyiv University
op.taran@kubg.edu.ua

THE SPECIFICITY OF THE STATUS OF DEVELOPMENT OF ROLE PLAY OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN DIFFERENT TYPES OF GROUPS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Abstract. The article provides theoretical analysis of psychological and pedagogical literature on the problem of the development of role-playing games of preschool children with special educational needs, namely children with general underdevelopment of speech and children with impaired intellectual development. The stages of simulation of gaming activities identify the results of the state of development of role-play games and features to respond to the new stimulus material (objects-substitutes) the children of senior preschool age with special educational needs in speech therapy and in clusive groups of preschool educational institutions.

Key words: children with general underdevelopment of speech; the children of senior preschool age; play activity; inclusive group; special educational needs; the special group; the Down syndrome; role-playing game.